

12. У Верховному Суді України розглянуто проект Закону України 2008. – № 19. – С. 144–148.
13. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України (щодо узгодження з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України) (реєстр. № 2073 від 14 лютого 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/3adf2d0e52f68d76c2256c080037bac9/73a0947d881b9949c225740900389d89?OpenDocument>
14. Яцишин М.М. Регламентация правового статуса засужденных за вчинені злочини у місцях позбавлення волі (повторні злочини) / М. М. Яцишин. – Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). –

КОЛОМІЄЦЬ Н. В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного,
господарського і кримінального права
(Чернігівський державний інститут
економіки і управління)

ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

Розглядається роль кримінально-виконавчої характеристики засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків та особливостей її застосування для ресоціалізації таких категорій ув'язнених.

Ключові слова: ресоціалізація, засуджені, наркотичні засоби, установи виконання покарань.

Рассматривается роль уголовно-исполнительной характеристики осужденных за преступления в сфере незаконного оборота наркотиков и особенностей ее применения для ресоциализации таких категорий заключенных.

Ключевые слова: ресоциализация, осужденные, наркотические средства, учреждения исполнения наказаний.

This paper examines the role of penal characteristics convicted of crimes related to drug trafficking, and especially its application for re-socialization of the following categories of prisoners.

Key words: resocialization, prisoners, drugs, penal institutions.

Вступ. У загальних положеннях Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України визначено основні засади кримінально-виконавчого законодавства України. Серед мети й завдань кримінально-виконавчого законодавства, його дії у просторі й часі, підстав і принципів виконання й відбування покарання чільне місце належить основним засобам виправлення та ресоціалізації засуджених. Важливим прикладним аспектом їх застосування, на наш погляд, є те, що всі вони мають застосовуватися з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки, мотивів учиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Кримінально-виконавча характеристика в нашому розумінні є своєрідним індикатором їх застосування, оскільки віддзеркалює ті особистісні зміни в поведінці засудженого протягом строку перебування в УВП. Із розвитком науки кримінально-виконавчого права посилюється

також інтерес до наукового обґрунтування та вивчення впливу цих засобів на процес виправлення і ресоціалізації засуджених як кінцевої мети виконання покарання.

Теоретичне підґрунтя написання статті – праці вітчизняних і зарубіжних учених: В.А. Бадири, І.Г. Богатирьова, І.В. Баклан, В.А. Бублейника, О.П. Гороха, О.М. Гуміна, О. М. Джузи, Т. А. Денисової, А. П. Закалюка, С. А. Іванова, В. В. Князева, О. Г. Колба, О. М. Костенка, І.І. Митрофанова, О.В. Міляєвої, Н.А. Мирошніченко, А.М. Музики, О.В. Наден, Д. Й. Никифорчука, Ю. Г. Пономаренка, В. Г. Пшеничного, А.Х. Степанюка, М. П. Селіванова, В. М. Трубникова, В. Я. Тація, В. А. Тимошенка, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, І. С. Яковець, О. О. Шкута та ін.

Постановка завдання. Мета статті розгляд особливостей ресоціалізації засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

Результати дослідження. В останні роки вийшли друком результати досліджень окремих аспектів застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених [1] та ефективності діяльності Державної пенітенціарної служби України [2]. Усі вони стали значним поштовхом у розв'язанні проблем, пов'язаних з кримінально-виконавчими аспектами виконання та відбування покарань, але стосувалися власних досліджень.

Питанням особливостей застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації до засуджених, які відбувають покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, не приділялося належної уваги. На наше переконання, їх застосування лежить у межах визначення їхньої кримінально-виконавчої характеристики. Вона має забезпечувати вибір і застосування цих засобів для комплексного вивчення особи, яка відбуває покарання [3, с. 250].

Під час дослідження даного елемента в структурі кримінально-виконавчої характеристики ми виходили з положень чинного законодавства, а саме ч. 3 ст. 6 КВК України, у якій перераховані основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених. Відразу зауважимо, що на засуджених, що відбувають покарання за такі злочини, поширюється вплив усіх засобів без жодного винятку.

Говорячи про порядок виконання та відбування покарання (режим), ми повинні визначитися з розумінням даного поняття. Правовий аналіз ч. 1 ст. 102 КВК України свідчить про розуміння режиму як комплексного поняття, що відображає виконання обов'язків адміністрації УВП щодо реалізації своїх функцій у сфері виконання покарання та забезпечення реалізації прав засуджених.

Режим відбування покарання регламентує життя засуджених в умовах ізоляції, з постійним дотриманням правил поведінки, передбачених для даного виду установи виконання покарань і відображає ставлення засуджених до правообмежень, які встановлені до даного виду покарання, характер стягнень і заохочень протягом строку відбування покарання, стосунки в колективі засуджених. Важливо розуміти також виховну функцію режиму, яка тісно пов'язана зі спрямованістю вивчення змін в особі засудженого, що відображається в його кримінально-виконавчій характеристиці.

Кримінально-виконавча характеристика повинна враховуватися також під час призначення засудженому заходів дисциплінарного впливу, оскільки дисциплінарна практика в УВП також залишається частиною режиму. Як свідчать проведені нами дослідження практики застосування стягнень до засуджених, що відбувають покарання за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, адміністрація найчастіше за все використовує такі види стягнень, як: попередження й догана – 27,2 % та 33,3 % відповідно, а найнижчий відсоток становить застосування стягнення у вигляді переведення до ПКТ – 8,1 %. Суворі догани застосовувалися до 13,1 % вивчених засуджених, а поміщення до ДІЗО – у 18 % випадків учинення порушень режиму утримання.

Таким чином, можемо констатувати, що досліджувана нами категорія засуджених не

вирізняється вчиненням діянь, які характеризуються грубим порушенням режимних вимог, наслідком чого є невеликий відсоток застосування до них суворих дисциплінарних санкцій (ДІЗО та ПКТ) лише в 22,2 %. Зазначену ситуацію можна пояснити такими факторами: по-перше, в УВП має місце практика “вирівнювання” дисциплінарних стягнень, що нібито підкреслює сталу оперативну обстановку в колонії; по-друге, накладення стягнення у вигляді попередження, догани або суворої догани не потребує від начальника відділення СВІП такої кількості організаційно-документаційних дій (проведення ретельних перевірок, опитування засуджених тощо), як підготовка матеріалів, необхідних для поміщення в ДІЗО та ПКТ.

Стягнення у вигляді поміщення в ДІЗО та ПКТ – це крайній захід примусу, накладається у разі безуспішного застосування всіх інших заходів впливу. Незначна питома вага цього виду стягнень свідчить про виважений підхід до накладення стягнень з боку адміністрації місць позбавлення волі та дотримання ними порядку застосування заходів стягнення. Принагідно зазначимо, що в порівнянні з попередніми дослідженнями [4, с. 15] застосування крайніх заходів стало не тільки виваженим, але й відносно нечастим явищем, що свідчить про гуманізацію цього напрямку діяльності установ виконання покарань.

З іншого боку, заходи заохочення свідчать про готовність сприйняття засудженим основних засобів виправлення і ресоціалізації, серед яких є й режим відбування покарання. Крім того, правомірна поведінка засудженого – це невід’ємна складова, що характеризує й ступінь його виправлення, як критерію оцінки ефективності призначеного судом покарання. Відбуваючи покарання засуджені, чітко усвідомлюють необхідність виконання покладених на них правообмежень, наслідком такої внутрішньої мотивації є намагання зосередитися на належному виконанні тих чи інших обов’язків, які виникають у різних сферах їхнього повсякденного життя за ґратами.

Це стосується їхнього ставлення не тільки до режимних вимог, а також до праці, навчання, спорту, соціальної активності, участі в самодіяльних організацій засуджених. За нашими даними, адміністрація установ виконання покарань найчастіше стимулює правомірну поведінку та соціальну активність засуджених такими засобами заохочення: 1) дострокове зняття раніше накладеного стягнення – 60,2 %; 2) подяка – 17,4 %; 3) надання додаткового короткострокового побачення – 13,5 %; 4) надання додаткового тривалого побачення – 4,6 %; нагородження похвального грамотою – 2,4 %; 5) дозвіл додатково витратити гроші – 1,2 %, дозвіл на додаткову телефонну розмову – 0,6 %.

На перший погляд, досить широке коло заохочень свідчить про сприяння персоналу УВП щодо стимулювання правослухняної поведінки цієї категорії засуджених, однак така діяльність іноді призводить до формалізму з боку окремих представників адміністрації колонії. Вона має місце тоді, коли відбувається підготовка матеріалів засуджених до умовно-дострокового звільнення, ведення програм диференційованого виховного впливу на них. Зокрема, про це йдеться й у відомчому аналізі діяльності соціально-психологічної роботи, яка проводиться в центральному апараті ДПТС України. Так, у відомчому звіті зазначається, що допускаються суттєві порушення вимог ст. 123 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо стимулювання правослухняної поведінки засуджених за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану й ступеня соціальної занедбаності.

Крім цього, формальний підхід начальників відділень СВІП установ виконання покарань до реалізації виховної роботи із засудженими та визначення ступеня їх виправлення призводить до порушень вимог ст. 100, 101 КВК України, унаслідок чого зміна умов тримання в межах установи та переведення до дільниці соціальної реабілітації застосовується до засуджених без урахування їх поведінки, ставлення до праці, характеру раніше накладених стягнень. При цьому на стан виховної роботи в установах негативно впливають порушення

адміністраціями установ вимог ст. 134 КВК України щодо підстав та порядку застосування до засуджених заходів дисциплінарного впливу у вигляді поміщення до дисциплінарних ізоляторів та переведення до приміщень камерного типу. У переважній більшості установ виконання покарань при призначенні стягнень не враховуються поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, обставини й мотиви вчинення порушення [5, с. 6].

Соціально-виховна робота з досліджуваною нами категорією засуджених, організовується з метою формування і закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих в суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів. У межах нашого дослідження ми не могли оминати своєю увагою цей важливий напрям роботи із засудженими.

Адже, як свідчать отримані нами результати, серед засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, на жаль, вона не користується повагою та підтримкою. Так, байдуже ставиться до заходів соціально-виховного характеру 62,4 % опитаних, ще 6,6 % негативно ставляться до неї й лише 31 % схвально відгукується до проведення різноманітних соціальних заходів. Усе це дає підстави вважати, що соціально-виховна робота перебуває на неналежному рівні й не сприймається засудженими як полегшення життя за ґратами.

Доповнюючи значення соціально-виховної роботи, закріплене в КВК України, Т. А. Денисова зазначає, що вона спрямована на викорінення в свідомості правопорушників асоціальних поглядів, переконань та інтересів шляхом розвитку соціально-корисної ініціативи [6, с. 268–269]. В цілому погоджуюсь із думкою науковця, ми все ж таки з огляду на раніше отримані результати не можемо з усією впевненістю констатувати, що стосовно засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних речовин такої мети в соціально-виховній роботі досягнуто. Дана категорія має чітку асоціальну спрямованість, оскільки характер учиненого ними діяння свідчить про розуміння ними наслідків учинених протиправних діянь, відсутність каяття в учиненому злочині у 82,4 % засуджених і дає підстави вважати, що вони вперто не бажають сприймати виховні заходи.

Розглянувши особливості впливу соціально-виховної роботи на засуджених, що відбувають покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, ми обов'язково маємо визначити й особливості формування такої роботи із засудженими, яким призначено примусове лікування від наркоманії. Таких осіб нараховується 31 %. Прикро, що аналізуючи стан справ щодо застосування до цієї категорії осіб виховних заходів, ми не знайшли жодного документа, який би рекомендував співробітникам адміністрації колонії ті чи інші заходи виховного спрямування. Бракує також і наукових досліджень з цієї тематики. Це свідчить про те, що їй приділяється неналежна увага. Проте ми хочемо розглянути цю проблему з двох сторін: медичної та соціально-виховної.

У першому випадку робота з такими засудженими організовується із надання кваліфікованої допомоги з боку медичної частини установи. Відразу зауважимо, що тут виникає низка проблем. По-перше, відсутність в установах відповідних фахівців; по-друге, брак фінансування закупівлі медичних препаратів. З огляду на стан здоров'я, ці засуджені потребують додаткової медичної уваги, адже серед них 29,7 % хворі, задовільно оцінюють власний стан здоров'я – 63,3 % й лише 6 % задоволені власним станом здоров'я.

Нині в ДПтС України намагаються здійснювати заходи, пов'язані з замісною терапією [7, с. 178], що має на краще змінити ситуацію з наданням відповідної кваліфікованої медичної допомоги. Згідно з Планом заходів щодо подальшого впровадження замісної підтримувальної

терапії для споживачів опіумних ін'єкційних наркотиків, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1002-р, ДПтС України бере участь у підготовці спільного наказу про порядок взаємодії закладів охорони здоров'я, територіальних органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань щодо забезпечення безперервності проведення замісної підтримувальної терапії [8].

Що ж стосується соціально-виховного напрямку, то він, на наше переконання, має перегукуватися і поєднуватися з профілактичною діяльністю. Успіх у профілактиці наркоманії може бути забезпечено лише тоді, коли засудженим постійно роз'яснюють, що споживання наркотиків є не лише грубим порушенням встановленого порядку (режиму), але й свідомою протидією зусиллям адміністрації, що робляться для їх виправлення і ресоціалізації, отже, позбавляє їх можливості звільнитися умовно-достроково і в деяких випадках може нести за собою кримінальну відповідальність. Ми підтримуємо думку фахівців про те, що виховна робота з засудженими наркоманами повинна здійснюватися з урахуванням закономірностей перебігу хвороби та наступних етапів одужання [9, с. 217]. У процесі їхнього примусового лікування можна виділити три етапи: адаптація, основний і завершальний.

Уважний розгляд заходів попереджувального характеру профілактики наркоманії в місцях позбавлення волі показує, що перший етап представляє найбільші труднощі для проведення виховної роботи. На цьому етапі основою виправлення та перевиховання засуджених є рекомендації медичного характеру. Звичайні форми виховної роботи малоефективні, виховний вплив мусить, передусім, виходити з особливостей хворобливого психофізичного стану наркоманів, що відрізняються зниженим сприйняттям агітаційно-пропагандистських заходів, поганим самопочуттям, різними соматичними, вегетативно-судинними і психічними розладами, низькою працездатністю.

Спочатку щодо осіб цієї категорії слід обмежуватися психотерапевтичними заходами й раціональною працетерапією. У період адаптації наркоманів у місцях позбавлення волі необхідно створення особливих умов режиму, праці, відпочинку, особливих прийомів виховання. Тому знову ж фахівці пропонують створення спеціальних відділень СВІП [9, с. 213–223], однак, на наш погляд, це – малоефективно й недоцільно через незначну кількість таких осіб. На другому й третьому етапах лікування наркоманів цілком можливо застосування всього арсеналу засобів і методів соціально-виховного впливу, що традиційно склалися в УВП.

Підбиваючи підсумок соціально-виховній роботі із зазначеними нами категоріями засуджених, зауважимо, що врахування зазначених особливостей має визначати також специфіку планування та реалізації виховних заходів.

Говорячи про навчання засуджених як один із засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, мусимо розуміти, що воно має відповідну специфіку, яка обумовлюється постійним перебуванням засудженого в умовах ізоляції та суворого розпорядку дня. Однак, не зважаючи на певні складнощі в організації навчальної діяльності, засудженим надається можливість отримати повну середню освіту й за відсутності виробничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві відповідно до ст. 125, ст. 126 КВК України та Законів України “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”.

Крім того, наявність в Україні навчальних закладів із дистанційною формою навчання дає можливість отримати й вищу освіту, не залишаючи межі УВП. Прикладом такої діяльності може слугувати ситуація з організацією навчання в Харківській області, де підписано угоди про співробітництво з Харківським національним технічним університетом “ХНТУ” та Харківським державним технічним університетом сільського господарства [10, с. 3]. Аналізуючи результати нашого дослідження, зазначимо, що проблема отримання вищої освіти

серед засуджених за злочини в сфері обігу наркотичних речовин досить актуальна, оскільки лише 0,9 % засуджених мають її. Невеликий відсоток становлять також особи, котрі мають початкову середню спеціальну освіту (9,5 %). Таким чином, ми можемо констатувати про необхідність навчання як одного з ефективних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених. Як слушно зауважують фахівці, організація навчальної діяльності засуджених входить до контексту загальних проблем, що характеризують стан і тенденції розвитку всієї пенітенціарної системи держави та є актуальним і нагальним питанням, яке потребує пильної уваги, докладання значних зусиль і невідкладного вирішення [11, с. 219].

Висновки. Узагальнюючи отримані теоретичні здобутки науки кримінально-виконавчого права та результати проведеного дослідження, ми можемо констатувати, що:

– у ставленні засуджених до засобів виправлення та ресоціалізації виявлено, що їхня поведінка характеризується незначним рівнем правопорушень під час відбування покарання, низькою готовністю до сприйняття заходів соціально-виховного характеру. Навчання не відіграє помітної ролі у формуванні соціально-корисної спрямованості засуджених, а діяльність громадських організацій має формальний характер;

– кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання за злочини у сфері обігу наркотичних речовин, дозволяє зробити висновок про те, що існує об'єктивна потреба у перегляді основних напрямів застосування засобів виправлення та ресоціалізації до даної категорії осіб.

Основним і пріоритетним має стати індивідуальний підхід до планування й реалізації заходів, спрямованих на досягнення мети покарання, що забезпечиться лише завдяки застосуванню кримінально-виконавчої характеристики засуджених.

Список використаних джерел:

1. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених: монографія / [Степанюк А.Х., Байлов А.В., Лисосед О.В. та ін.]; за заг. ред. проф. Степанюка А.Х. – Х. : Кроссруд, 2011. – 323 с.
2. Ефективність діяльності державної кримінально-виконавчої служби України: науково-практичний посібник / Степанюк А. Х., Четверикова О. С., Яковець І. С.; за заг. ред. проф. Степанюка А. Х. – Х., 2009. – 299 с.
3. Царюк С.В. Правова природа кримінально-виконавчої характеристики засуджених / С.В. Царюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 3. – С. 249–255.
4. Романов М.В. Правове регулювання стягнень, що застосовуються до осіб позбавлених волі: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08: “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / М. В. Романов. – Х., 2003. – 20 с.
5. Про організацію виконання рішень колегії Департаменту від 19.11.2009 р. № 13 КД: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.11.2009 р.– № 278. – К. : ДДУ ПВП, 2009. – 18 с.
6. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія / Т.А. Денисова. – Запоріжжя: КПУ, 2007. – 376 с.
7. Охорона здоров'я в Державному департаменті України з питань виконання покарань: навч. посібник / [Живаго С.Б., Мацько С.Б., Кожан Н.Є. та ін.]. – К.: СНІД Фонд Схід-Захід, 2010. – 256 с.
8. Про затвердження плану заходів щодо подальшого впровадження замісної підтримувальної терапії для споживачів опіоїдних ін'єкційних наркотиків, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. – № 1002-р.
9. Дудаев А.Б. Воспитательно-профилактические меры противодействия наркомании среди осуждённых / А.Б. Дудаев // Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты. Итоговые материалы международного проекта / Сост. И.П. Рущенко. – Харьков :

Финарт, 2002. – С. 213–223.

10. Дорошенко А.І за ґратами можна навчатися /А. Дорошенко // Закон і обов'язок. – 2011. – № 9 (3000). – С. 3.
11. Байлов А. Організація навчальної діяльності як складова у виправленні засуджених до позбавлення волі /А. Байлов, О. Северин // Право України. – 2011. – № 7. – С. 219–223.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛІСТИКА**

